

"ORIXE" TA OLERKIGINTZA

Bein idatzi neban: "Orixe oro jakitun dozu". Eta esan nai neban edozein gairi guri-
pil emoteko ez ebalatu oztoporik, jakitatez eta euskal gramatikaz aundi genduala.
Guzurtzat jo euskun au beste batek. Ni gaur be len-esanari nago.

Irakur egizuz aren lan osoak. Ez eban egi-egiaz izar, bizi, giza-izti ta olako gai ba-
tzueta ez erabili; alan be, idatzi eban bai teologi, filosofi, mistika, elerti, gramatika,
antze, Jainko-bizitza ta olako zerez, ugari ta ondo. Beti garbi ta sotil, euskera eder
jagian; bai, izanez ta eskolaz osotoro jantzia zan.

Amazazpi urtez, artzain eta nekazari, Huizi-n bizi izanik, egunean-eguneango lan
bitarteko izketaz, urte orreitan ia konturatu barik, euskal lexikon bikaiñaren jabe egin
zan. Gero, Jesu Lagundiko ikasle ta irakasle zalarik, bizitza osoan irakurriz ta idatziz
sakondu ta eder-azo eban. Aren idatziak lekuko ta ziñaldari trebe jakintsua genduan
"Orixe".

Maisu bizkorrak eta zentzundunak izan zituan Jesuiten artean, Loiolan, Burgos'ko
"La Merced" ikastetxean eta Oña'n Filosofia ta Teologia egiten. Ainbat urte ikasi ta
ikasi, askotariko lanak, eleiz-gizonen karrerak eskatzen ditunak. Eta ikasketa orreinean
ostean, maisutsa egin eban Comillas, Carrion de los Condes, Tudela ta Jabier'en,
1915'tik 1920'ra bitartean; ikasi ta irakatsi etenik gabe. Ez eban gertakuntza makala
izan idazle gorenengo izateko.

Jesusen Lagundia laga ta gero, Bilbo'n egoala ("Santa Cruz Apaiza", "Tormes'ko
Itsu-mutilla" ta "Mireio"), Orexa'n ("Barne-muinetan" eta "Euskaldunak"), Frantzian
egiñiko egotaldian ("Urte guziko Meza-bezperak" eta abar), Ameriketatik ebillela
askotxo idatzi eban J. Zategi'ren "Euzko-Gogoa"-n, prosaz eta olerkiz; andik Eus-
kalerriratura, Lazkao'n ("Agustin deunaren Aitorkizunak"), au da, euskal idazle sai-
llean nekatzeka lan egin euskun.

Itz-lauzko idaztea eder jakolarik be, poesia zan bere berezko barru-deia, izatez
ekarrena: "Humanidades" gaiak astindu ta ikastean, errotik sakondu zitun ikaski-
deakaz batera, orduko ikas-liburuetan asimasi ta sail bereziak. Olako gizaseme jan-
tzia ta beronek damoskun argia ez dira errez illunpean euki oi, eta jesulagun azka-
rraren jakite-ospea be laster zabal-azo zan euskaltzaleen artean. Beraz, laster gen-
dun onein arteko gure Orixe.

Entzun R. M. Azkue jaunak diñoskuna: "Bizkaikoak aurea arturik, Euskalerriko
lau aldundiak Oñatiko uri paketsuan, orain iru urte, Batzar aundi aztuezin bat ospa-
razi zuten". An sortu zan gero Eusko Ikaskuntza ta ortik Euskaltzaindia. Eta bion on
gogoa zan Batzar batzuk ospatzea. Euskaltzaindiak **Euskal-Egunak** antolatzea
erabagi eban, eta lenengo Durango'n, Astarloaren sorturian ospaturik, 1921'an.

Eta emen dozu Orixe, Azkue, Eguzkitza, Elortza, G. Manterola, Lacombe, Arantzadi,
J. M. Barandiaran eta Belaustegi'tar Perderika'ren artean izlari. Gai bi azaldu eba-
zan: 1) "Eusko Olerkitzaz" eta 2) "Eusko Olerki-neurritzaz". Itzaldi oneitatik atera
geinkenez, kultura zabalekoa agertzen jaku Orixe, literatura arloan atan be. Gerka-
r eta latindar kultura artu eban, arein izkera ta euskera alderatuz ez eban pentsaketa

gitxi irauli, griegori begira batez be: antz aundia aurkitzen eban aren eta euskeraren artean.

Gogaketa orreik adierazoz onela idazten dau: "Gure izkerak antzerik bai al du bada? Gure erriak eresietarako gai diran itzak eta izenak egin al ditu?— Ikus. Bada-kizue, izkeraren arintasuna ta xalotasuna iñon ageri baldin bada, **izen-ondoetan** ageri dela. Grezian **epitheton** esaten zutena hik **izen-ondo** esaten dut; ala baita izanez ere, izanaren ondoan jarria. Onetan ez dute ezagutzen askok greziera bezelakorik, Homeroren izkuntza bezelakorik. Orain izkera berrietan ez duzu beiñipein olakorik. Eta euskera? — Bera bada greziaren baño ere geiago. Iliadan edo Odisean daudenak euskeraldu ditezke nekerikabe, ta euskera dirudite. Homerok etzituen iñolaz ere bere burutik atera itz oriek, bai erritik artu" (**Lenengo Euskal-Egunetako Itzaldiak**, 35 of.). "Ankoker", "besamotz", "oin-arin", "buru-zuri" ta onako izen-ondokoekaz diardu emen. Olerkigintzarako, izan be, egokia dozu au.

Bigarren itzaldia "Eusko Olerkitzaz" eratu eban, euskal neurkerari ondo samarretik ikutuz. Egundaiñoko ergelkeria esan ei eban euskaldun barrilari batek. Zer gero? Gure izkuntza ez dala gai oraingo asmaketarako. Igidun ibilliz erakusten dala-ta, "ibilli gaitezan —diño— bada ta jakiñen dute dakigun ez dakigun". Eta ainbaten kanpoko ta etxekoan esanak dakaz erri erantzuna emoteko. Aiaz eta Uliseren arteko burruka sailla jarten dau euskeraz, au gaiñeratuz: "Emen Ayazen edo uliseren ordezt Otxoa edo Andia edo olako izenak jarriko bagiñuze, nork esanen luke au gutartean gertatu ez dela? Edozeñek ikus dezake, itsurik ezpadago beintzat, gure izkera antze-izkera dela; orain berriz esan nai nuke gure izaera ere bere bizikoa dela antzegaietarako.

Guk izan ditugu burrukak, geuk naiezta sartuak izanik be, azken gizaldi oneitan batez be. Orixe'k onan: "Gu ez gara odolzale, ez guduzale, bai pakezale, baño aspaldiko gertakariak ez al giñuzke eresiko? Karlomanoren guda-mutillek ixuritako odola, oztu zan aspaldi, aien ezurrek austu dire, ta gure idurimena ezin izutu lukete gertatu aiek. Umeak ere ez du entzun nai erri-irian lapurrak dabilzanik, baño aspaldi aspaldiko lapur-ipuien bat yalkitzen ba diote, ez da ainbeste ikaratuko. Aztu egin zai-gu, ta gogora ekarri bear zen izandu giñen eta zer garan" (**Ibidem**, 39 of.).

Ipuin-zale zan Grezia, eta ango idazle jatorrak, ipuin naiz luze naiz laburrak, gertakizun, eleberri ta epopei biurtu ebazan. Or Iijada, Odise ta Pindaro'ren jolas-odak, Gurean, ortarako urri ta eskax ez garealarik be, poema luze samar bikaiñak bai, baiña epopeirik ez dogu oindiño biribildu.

Azkenez, gure neurtizkerak aztertu ditu Orixe'k. Neurtitzak bere igiera dau. Eta gure olerkariari egokiena dirudiena, auxa da, irunako igikera, balta launakoa bosna-koaz naste be; baiña bakarrean, "irunakoa aterata —diño— besterik ezin dut errez irakurri" (49 of.). Zortzikoa, euskeraz asko erabillia, ez da aren belarrietarako. "Artu dezagun zortziko bat —idazten dau—: "Gernikako arbola —da bedeinkatua — euskaldunen artean— gustiz maitatua". Lendabiziko neurtitza ere nik ezin mingatu dut zazpi zatitan gelditzen delarik".

Eta bere eritxiari oiñarri sendoa jarri nairik, zaldiaren laugaiña gogoratzen dausku, Horazio'ren "Maecenas atavis edite regibus" asten dan lenengo oda ta Adema'ren "Azken afana".

Gaietarako be ba-diño zeintzuk igikera diran egoki. "Irunako igikera garai-eresira-ko egokia dan bezala, ala da launakoa negar-eresirako. Launako utsa berdiñegia da, miinbakarra; baña bosnakoaz naste, ez dirudi ain motela; entzun itzazue arren, Lapurdiko eresi eder baten ahapaldi au; bosteko ta lau-ko dira lenengo ta irugarren-go neurtitza, bigarren ta laugarrena, launakoak:

Gizona, non duk zuurtzia?
Zer? Ez dakik
Ez dela deusera bizia,
Kea baizik?

Ez jakon bape atsegin Arrese-Beitia'ren zortziko nagusia. Ori gaitik edo, Lauaxeta'k bi edo iru ditu neurkera ortan egiñak.

Estrofai ta itzen bardin amaitzeari buruz be Orixe'k ba-dau bere uste ta aburu berezia. Alan be berak azkenaldirarte rimaz idatzi eban geienetan. Ez ditu eder aha-paldiak. "Alan ere —diño— noizpait elegoke gaizki norberak ikus dezakenez, eta kantatzeko beti aizuteke... Gaiari ta gogoetari dagokionez neurri bear ditugu itzak, eta ez estutu, ez moteldu. Badakizute zer gertatzen dan yoale edo txintxarri bat atzaparrez estutzean; min motela aterako du; orixe gertatzen zaie bada euskal neurtitz askori; bear ez bezala estutzen dute euskera, ta gure izkuntzak galtzen du bere mintzoa. Utzi bada, yarei babil. Berekiko soñua beza, gorabera ori ez ausi, ez ebaki, ez ito. Igikera bakarra, launakoaz edo, estuegi ba da, erabilli naste, ta leunago ta euskerago ditek" (**Ibidem.** 53 of.).

Azken amaitze bardiña be, erderazko **rima**, ez eban maite. "Bear al dugu? —itan-duten dau—. Beste izkuntza batzutan ere ez dute askok uste itzen atzenkide edo guenkide ori edergarri denik: gu gaizki oiturik gaude, ta ez dugu erraz osotara kenku oitura ori, baño ederrik asko baluke gure mintzoak ori gabe ere; askotan bada estutu egiten du orrek ere: itzen joskera gañezberatu ta nasi".

Orixe'k, orraitio, estrofa ederrik eundu euskun poema sutsuetan, eta azken oskietza darabil. Barriz esanda be, poesi asko ta egoki egiñak itxi euskuzan. "Euskaldunak" dogu aren lan nagusia, batzuk ez jakieñez aurki au ta bestea otsegin arren, or J. Zategi'k esana: "Eztaietan dut euskera; or duzu lekuko "Euskaldunak"; badugu gure poema nagusia. Areago oraindik: non-naiko ta noiz-naiko poema bikaiñenak bezin bikaiña" (**Omenaldia**, 255 of.).

Jakizu egillearen asmoa be bere poema osotzean. "Au izan dut —dautor— len asmo: nik moldatu dudana poema au, erriak modatua litzan gisan egitea; nik egin ditudan bertsu ok, erriak egin zezazken gisan egitea, orran ez dezu gertakizun ontan maratil askorik billatu bear, ez naspil aundirik bereizi bear, nunbait **nobela** tzarraretan bezala. Ezta eriotzarik eta beste gauza lazgarririk **dramaetan** bezala. Erri bat bere oiko lanbidetan, jolasetan, ipuietan, sukaldean, bizian, eriotzean agertu nai nizuke, gauzak eskuarki edo komunzki gerta oi diranez... Nere lan oni kera berri bat ematen saiatu naiz; ez Homer'ena bezain lasaia, ez Horati'rena bezain tinkoa, bien tartekoa baiño. Gauza eder aunitz esan, labur esan, arin eta laister eman, ustez beintzat. Erri-kera asmatu dudala nago alde batera, baina bestera, batez ere poema au bere izkuntzara biur ba ledi, norbaitek esan lezake, erri-tajuz ez dauden gauzak ere an emen ba ditula. Ez ordea niri ala iruditzen, gure euskera bizkor onek, ondoko erderak baino erri-erriari gauza izkutugoak eta geiago adierazi baitezazkio, nik uste" (**Itzaurrea**, 7-9 of.).

Egoki etorkionean, gertu ta prest geunkan beti euskal olerkiaz zerbait adierazteko. 1963'an "Musika Ixilla" argitaratu eban Aita Gaztelu'k euskeraz gaztel olerkari biren lanak: Ruosselot'ek esan ebanez Frai Luis Leon dogu "Eguzkipeko lirikurik aundiena", ta M. Pelayo'k: "Donibane Gurutz'en eresiak lekuko, ez da gaztel lirikurik ari alderatzen jakonik". Oneik biok euskeraz emon dauskuz Gaztelu'k.

Orixe'k egin eutson sarrerea, ta lenengo lerroetan diño: "Beraz, Gaztelu'k bi aundienetara io du; euskeraz poliki jantzi ditu bi aundien orien olerkirik onenak. Ez ote du ioko laister goiena izkuntzak? Guk baiñon obeki itzuliko dituztenak etorri ditezke-la dirudit, erabat gaintzea neke ba'da ere. Gutxi al lizeke gure ele ederrarentzat, besterenak olan ematea, geronetik aiek lako olerkaririk atera ez ba'ledi ere?" (12 of.).

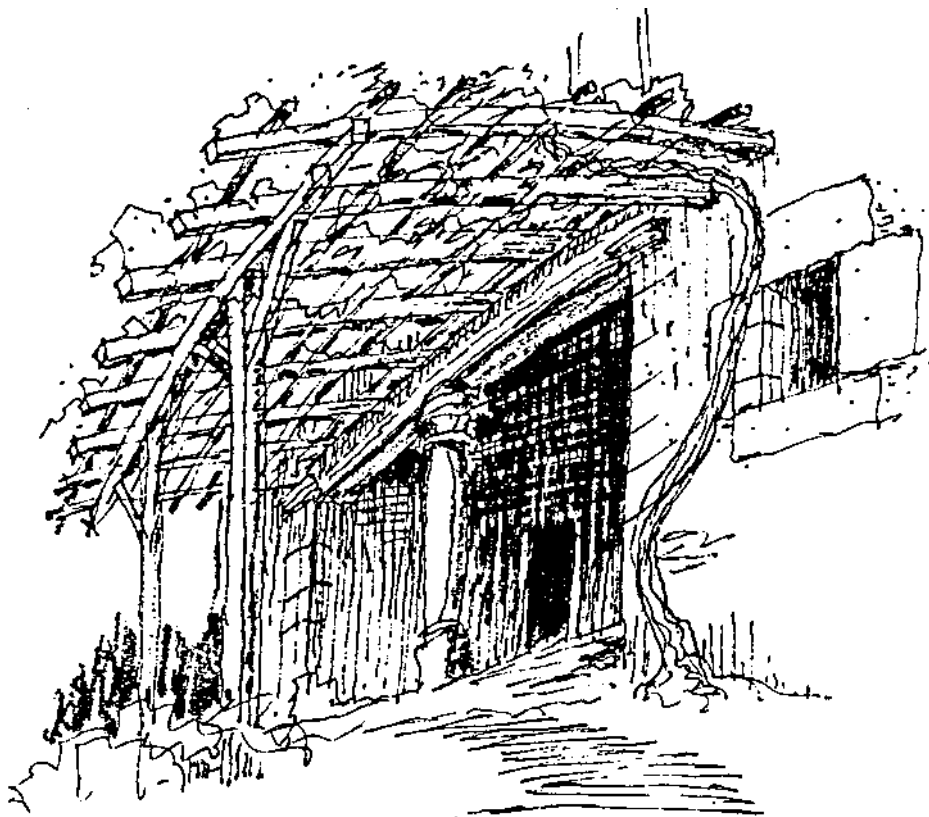
Ezta errez aurkituko utsik bako izkuntzarik. Gureak be ba-ditu batzuk Kampion'ek eta beste batzuk oar-azoak. "Uts bat au —diñosku Orixe'k— aundi samarra gureak, aundiena ia esateko; itz luzeekikoa, errezago egin oi dugu itz-alkarketa; baiñan aditz ele-biko orrek estutzen digu izkera olerkirako. Besteak itz bakarrean emaiten duzten itzak, guk bitan eman bearra daukagu. Uts edo oker au zuzentzen dugu batzutan itz-ixiltzearekin bidez. Leen-leenagoko izkuntza zarretan egin oi zutena guk ere egin oi dugu, ta ederki datorkigu. Gaiñera, orain berri xamar, asi zaiguz gure olerkariak

iokaitz-ele-bakarrak emaiten. Ederki dago ongi egiten asmatu ezker; baizik ere, itz berri oriek guriña kentzen diotela olerkiari. Ele-xiltzeak ere, ba-du xorapide" (14 of.).

Orixek, puntu oneitatik agiri jakunez, benetako ardurea euki eban gaztetatik gure izkuntza besteekaz alderatu ta sakon ikasten. Aurrera jorik euskerearren muin-jator-tasuna nun datzan esaten dauku. "Urrena-idazten dau-mintzaeran dago gure eus-kerearen aitor ona, batez ere sudur-izki esaten zaienetan. Urrenago, itz-urrenean (joskeran) datza gure izkeraren indarra. Oraingo izkuntzenen aldean, indar aundia emaiten dio adierazpideari".

Eritxi oneitakoa dogu Orixek, gramatikari sakona ta euskal idazle zeatz eta giarra.

Afta Onaindia

T2O131K.A MUNCtA